

КОНЦЕПТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ НАУКОВОГО ОСМИСЛЕННЯ ЗЛОЧИННОСТІ ЯК ОРГАНІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ СУСПІЛЬСТВА

ФОНАРЮК Олена Юріївна - аспірант кафедри теорії та історії держави і права
Львівського державного університету внутрішніх справ

УДК 343.9

Стаття посвячена раскрытию системного характера преступности как специфической подсистемы общества, как элемента более общей системы в целом и обоснование определенной целостности преступности и отдельных ее элементов на основе выделения единого критерия качества.

Ключові слова: злочинність, структура злочинності, громадській інтерес, злочинність як підсистема суспільства, безпеність громадян, громадська опасність злочинності, якості злочинності, феноменологія злочинності, системоутворюючі фактори злочинності.

Постановка проблеми

Аналіз численних визначень злочину як у західній, так і вітчизняній літературі показує, що злочин як вид діяння не пов'язується з суспільною небезпекою, а в основному наголошується на „шкоді” суспільству, „соціальній шкоді”. Починаючи з радянських часів майже всі (при існуючих варіаціях) визначення поняття злочину на перше місце в його ознаках за традицією ставлять суспільну небезпеку, хоча при цьому визначають й інші ознаки, які передбачені кримінальним законом.

Аналіз дослідження даної проблеми

Незважаючи на те, що злочинність досліджують соціологи, політологи, психологи, проте основний внесок у вивчення злочинності як наукової категорії і практичного явища внесли юристи. Широко відомі роботи таких українських кримінологів,

як В.А. Глушков, В.В. Голіна, І.Н. Даньшин, А.Н. Джужа, А.П. Закалюк, А.Ф. Зелінський, А.Р. Кальман, А.Н. Костенко, О.М. Литвак, А.А. Музика, В.М. Попович, А.П. Тузов, В.А. Туляков, В.І. Шакур та ін.

Мета даної статті полягає у дослідженні наукових підходів щодо осмислення злочинності як організованої складової життєдіяльності суспільства, як суспільно небезпечної дії чи бездіяльності, кримінально-протиправної, осудної, винної і караної згідно з чинним законодавством.

Виклад основного матеріалу

При всій розмаїтості доктринальних визначень злочину, вони, по суті, за своїми ознаками зосереджуються навколо нормативних – порушення правового блага, кримінального закону, шкоди, завданої суспільним інтересам і цінностям, мірі покарання за скоєне. Одні автори вважають за злочин протиправне і карне діяння; другі – антисуспільне і карне; треті – протиправне, антисуспільне і карне; четверті – протиправне, винне (навмисне) і карне; п'яті – протиправне, винне, антисуспільне і карне. Автори монографії „Уголовное право зарубежных государств. Вып. 2. Понятие преступления и вины”, характеризуючи визначення злочину вченими-юристами Англії і США, пишуть: „Всі доктринальні визначення можна було б звести в три групи: а) формальні; б) прагматичні; в) змішані” [1, с. 8].

Зокрема, американський професор соціології і права П. Таппен пише: «Злочин – це навмисна дія або бездіяльність, порушуючи норми кримінального права (статутного або прецедентного), здійснена за відсутності обставин, які звільняють від відповідальності або покарання і карається державою» [2, с. 67-68].

Французькі автори Відаль і Маньоль пишуть, що злочин – це «порушення закону, який видано з метою забезпечення безпеки громадян держави, що впливає із вираженого зовні в активній чи пасивній формі суспільно-осудної дії людини невинуватим виконанням обов'язків або здійснення права і застосуванням покарання» [3, с. 76].

Японський професор В. Сугіяма пише: «Злочин є діянням, яке завдає збиток правовому благу, воно являє собою діяння, шкідливе соціально» [4, с. 423]. Окрім того цікавим, на нашу думку є твердження - В. Сугіяма про функції кримінального права. Він пише: «...правом виконується завдання захисту свободи індивіда від державної влади... кримінальне право має важливу функцію, яка полягає в тому, щоб обмежити державу в реалізації її повноважень, призначити кримінальне покарання, гарантувати свободу індивіда (у тому числі самого злочинця) від довільних покарань» [4, с. 427].

Визначень злочину в зарубіжній кримінально-правовій науці безліч, але крім того, що вже було зазначено, хотілось би звернути увагу на таке: вони по суті відтворюють традицію визначення злочину з часів існування писаного права. Так, ще класик кримінального права Ф. Ліст писав: «Злочин особливо небезпечний для правового блага, а правове благо є благо, яке охороняється нормами права, встановленими законодавцем» [5, с. 52]. Або ж як писав К. Біндінг, «злочин – це порушення норми права з санкцією покарання» [6, с. 40]. Російський правознавець М.С. Таганцев зазначав: «Злочин – це діяння, шкідливе для особи і суспільства, а тому заборонене законом» [7, с. 12]. Уже в сучасному підручнику кримінології під редакцією А.І. Долгової дається таке визначення: «Злочин – відносно ізольований

акт порушення людиною кримінальної заборони» [8, с. 59].

В одних випадках більш звужене, а в інших більш розширене тлумачення поняття злочину дають українські правознавці. Зокрема М.І. Бажанов пише: «Злочином згідно з кримінальним правом визнається вчинене суспільно небезпечне, протиправне й каране діяння (дія чи бездіяльність)» [9, с. 20]. Інший дослідник даної проблеми М.Й. Коржанський поняття «суспільної небезпеки» уточнює «протиправним посяганням на суспільні відносини» і акцентує увагу на шкоді, яка їм завдається. Автор стверджує, що: «Злочин – це заборонене кримінальним законом суспільно небезпечне, винне та протиправне посягання на суспільні відносини, яке спричиняє у їх сфері суспільно небезпечну шкоду або утворює реальну загрозу заподіяння такої шкоди» [10, с. 119]. Більш розширене поняття злочину дають проф. В.В. Копейчиков, І.П. Лановенко, С.Д. Гусарєв, А.Ю. Олійник, О.Л. Слюсаренко та інші. Названі автори до суспільної небезпеки додають ще і небезпеку для особи. Для порівняння наведемо два їх визначення. У своїй роботі В.В. Копейчиков зазначав: «Злочинами згідно з кримінальним законодавством визнаються правопорушення, з якими пов'язана найбільша небезпека для суспільства і особи, вони посягають на суспільний лад, власність, економічні, політичні, культурні і особисті права людини» [11, с. 150]. Аналогічне визначення дають вищезазнані автори: «Злочин – вид правопорушення, що передбачається кримінальним законом, тобто суспільно небезпечні, кримінально протиправні, винні дії чи бездіяльність фізичної осудної особи, яка досягла певного віку, що посягають на суспільний чи державний устрій країни, її політичну чи економічну системи, власність, особу, громадянські, економічні, політичні та інші права і свободи особи» [12, с. 52].

Зазвичай, злочин визначається через шкоду суспільному (а не державному) інтересу і цінностям. Відомі соціологи права Парсонс і Шилз нараховують 14 таких цінностей, серед яких на першому місці стоять тіло, власність, пізнання, краса, ідеологія,

секс, і на останньому – соціальна система, взята як єдність усіх цінностей [13, с. 463-464]. У численних соціологічних теоріях особливо підкреслюється цінність індивідуальності особи. Шкода, яка завдається винним діянням особі і суспільству й суперечить закону (протиправність – *legality*), а точніше особі в системі суспільних відносин, вважається основною ознакою злочину, у чому значною мірою зближується позиція вітчизняних правознавців. Знаменитий кримінолог початку ХХ століття А. Холл класично висловлював цю думку так: „Злочин – це будь-яка дія або несконена дія, що карається суспільством як шкода, спрямована проти нього” [14, с. 10].

Про взаємозв'язок підструктур злочинності в контексті системних взаємозв'язків писав А.Ф. Зелінський, який на основі значного фактичного матеріалу довів, що злочинна діяльність – це система передбачених кримінальним законом суспільно небезпечних діянь, що знаходяться в певних взаємозв'язках як з протиправними формами поведінки, так і з законотворчою поведінкою. У монографії про рецидив злочинів автор на підставі більше ніж 11 тисяч вивчених злочинних біографій описав види і зміст зв'язків між окремими злочинами, видами злочинності і криміногенними ситуаціями [15].

Таким чином, вже в 70-х – 80-х роках минулого століття був закладений науковий фундамент для аналізу злочинності з використанням методології теорії систем.

Разом із тим слід зазначити, що підхід до злочинності як соціальної системи не для всіх кримінологів є очевидним. Так, В.В. Панкратов пише: „Не заперечуючи проти системного підходу до вивчення злочинності і вважаючи його плідним, зазначимо, що не доведений і навряд чи може бути доведений системний характер явища злочинності. Тому оголошення злочинності „системою”, щонайменше, передчасне. Достатньою мірою не обґрунтована і концепція цілісності явища злочинності. А вона повинна доводитися, оскільки навіть безвідносно до концепції системності вона має для кримінології самостійну наукову, а для системи правоохорони практичну цін-

ність, оскільки дозволяє побачити в явищі важливі закономірності, структурні зв'язки тощо.” [16, с. 13].

Проте головним аргументом опонентів визнання системного характеру злочинності були дані офіційної статистики, що фіксувала не тільки випадковий характер багатьох злочинів, але й їх величезну „розкиданість” як з позицій регіональної (територіальної) поширеності, так і різноманітності особистісних властивостей суб'єктів злочину, відмінностей у мотивах і характері конкретних злочинів.

Подібний підхід пропонує Т.В. Шипунова. Погляд соціолога завжди цікавий при оцінці такого специфічного міждисциплінарного предмета дослідження, яким є злочинність, тому розглянемо її аргументацію детальніше.

Т.В. Шипунова стверджує, що істотними характеристиками для визначення поняття злочинності можна вважати лише два – бути „сукупністю окремих масових видів злочинів” і „кримінально-правовим явищем” [17, с. 91]. Разом із тим, вони, на думку автора, є хоча і необхідними, але ще недостатніми для виведення визначення злочинності.

Наступним кроком на шляху визначення цього поняття повинно бути виявлення якісної специфіки названої сукупності, яка буває, як стверджує дослідниця, двох видів: сумативна (нецілісна) і надсумативна (цілісна). Властивості сумативної сукупності вичерпуються сумою компонентів (частин), що входять до неї, а надсумативна характеризується наявністю властивостей, що не зводяться до властивостей складових частин. Окремий злочин як частина всієї сукупності злочинів – це випадкове явище, а злочинність, виходячи з її масовості, поширеності, – закономірне явище. Злочинність володіє такими властивостями, як стан (абсолютна кількість всіх злочинів за певний період часу), рівень, динаміка. Виходячи з цього, автор стверджує, що злочинність – це надсумативна сукупність масових форм злочинів, яка буває двох видів: системна і статистична.

У системній сукупності частини (елементи), що входять до неї, пов'язані між со-

бою відповідно до певного закону. Зв'язки між елементами утворюють структуру, що постає як інваріантний (стійкий) вид впорядкованості елементів, відповідно до закону, зв'язку між ними. Але окремі злочини у складі цілого (злочинності) не пов'язані між собою, і люди, які скоюють злочини (якщо вони не є членами злочинних груп), також не пов'язані ні єдиними цілями, ні засобами їх досягнення. Отже, робить висновок - Т.В. Шипунова, „злочинність в цілому (мова не йде про організовану злочинність, що є частиною злочинності як сукупності різних видів злочинів і являє собою систему) не є системою, вона відноситься до статистичних утворень. З урахуванням вище сказаного автор формулює наступне визначення злочинності. Злочинність – це статистична сукупність масових видів злочинів, що володіє певним станом, рівнем і динамікою” [17, с. 91].

На нашу думку, такий висновок виглядає дещо суперечливим, адже таке поширене явище, як злочинність, справді, можна виміряти за допомогою статистичних показників, до яких відносяться стан, структура, динаміка, рівень, коефіцієнт тощо. Проте ця обставина жодним чином не може бути виключною підставою для твердження, що злочинність – це лише „статистична сукупність” злочинів. Немає жодних сумнівів в системності, наприклад, безробіття. Незважаючи на те, що між окремими групами безробітних найчастіше немає жодних прямих взаємозв'язків (наприклад, безробітні сільські жителі і безробітні міські жителі) – це не означає відсутність ознаки системності в безробітті як соціальному явищі. Системоутворюючим фактором у даному випадку виступають властивості соціального середовища, зокрема, тієї його частини, яка забезпечує зайнятість населення.

Безумовно, значна частина різнохарактерних злочинів не має у своїй основі єдиного психологічного (мотиваційного) підґрунтя. Наприклад, зустрічаються вбивства побутові і замовлені; крадіжки здійснюються в різних регіонах різними людьми; істотно відрізняються податкові та військові злочини тощо. Разом із тим, багато злочинів виявляють властивості взаємозв'язку і вза-

ємодетермінації: розкрадання і відмивання злочинних доходів, скуповування краденого; зловживання службовим становищем і корупція; податкові злочини і розкрадання, хабарництво тощо. Давно помітили, що існують стійкі зв'язки між тими злочинами, які мають форму продовжуваної злочинної діяльності. Частина злочинів здійснюються рецидивістами в рамках однієї злочинної кар'єри, і ці злочини виявляють спадкоємність криміногенних ситуацій і тісний взаємозв'язок повторних злочинів. Абсолютно очевидним є взаємозв'язок більшості злочинів і масових соціальних детермінантів злочинності, що відносяться як до конкретних мікросередовищ, так і до широкого соціального середовища.

У зв'язку з цим заслуговує на увагу точка зору Д.А. Шестакова: „Система злочинності вплетена в життя суспільства у вигляді триади „С-З-С” („суспільство – злочинність – суспільство”). З одного боку, суспільство, одвічна його дисгармонія виступає живильним підґрунтям для злочинності, з іншого – злочинність чинить вплив на суспільство, завдаючи йому збитку” [18, с. 76]. Аналізуючи концепцію Д.А. Шестакова, В.М. Бурлаков робить висновок, що вона з'явилася поштовхом для кримінологічних напрямів, предмет яких утворює та чи інша соціальна підсистема, що саморозвивається, взята в єдності її криміногенних, антикриміногенних і кримінальних проявів [19].

На нашу думку, підхід Д.А. Шестакова до даної наукової проблеми дуже продуктивний, оскільки не лише пов'язаний з оцінкою злочинності як соціальної системи, але й стимулює пошук природи злочинності у властивостях соціуму.

Таким чином, якщо спиратися не на статистику окремих злочинних проявів, а на феноменологію злочинності як масової людської активності, якщо виходити з того, що суспільство, як постійно функціонуючий соціальний організм, що самовідтворюється, є системою, то слід визнати, що злочинність також володіє властивостями системного явища. Ця властивість найпомітніше проявляється в підприємницькій, фінансовій, банківській, корупційній, організованій, „маргінальній” злочинності, що

визначають „обличчя” сучасної злочинності.

У контексті даного дослідження важливо зрозуміти, за рахунок яких властивостей злочинність проявляє себе як системне утворення і що є в злочинності системоутворюючим фактором. Початковими для системного аналізу злочинності виступають такі поняття, як „людина”, „поведінка”, „право”, „суспільство”, що відображають певні рівні соціального розвитку, серед яких проблема „людини” є центральною.

У цьому плані важливим є висновок відомого філософа В.Ф. Мараріца: „Соціальний простір поліморфний і включає різні ряди підпорядкування соціальних систем: людина – сім'я – група – нація – країна – суспільство – цивілізація – людство. У цих рядах виявляється безпосередній зв'язок кожного елемента з подальшим і попереднім, з внутрішньою і зовнішньою системами. Цей зв'язок проходить через декілька або навіть через всі рівні системності, визначаючи всю сукупність атрибутивних властивостей соціальних систем. Суспільство – надорганічний, цілісний, багаторівневий і динамічний безперервний процес соціального відтворення соціальних систем і мета систем, які взаємодіють. Людина – граничний тип соціальної системи, соціальний „вузол” сукупності соціальних систем, що взаємодіють, елементом яких вона є. Людина як соціальна система формується і розвивається в процесах соціальної взаємодії” [20, с. 73].

У вітчизняній кримінології поширені твердження, що злочинність як масове явище не можна пізнати шляхом вивчення окремих злочинів і злочинців. Немає сумнівів в тому, що злочинність як соціальне явище не тотожна злочину. Разом із тим неможливе вивчення того чи іншого явища без аналізу складових його елементів. Англійські кримінологи М. Готтфредсон і Т. Герші пишуть: „У науці розгляд проблеми злочинності, зазвичай, починається з питання: „Що є причиною злочину?” Кожна галузь знання дає відповідь згідно зі своїми основоположними поняттями. Соціологія шукає причини злочинності в соціальній стратифікації, культурі, суспіль-

ному устрої; психологія – в особистості; біологія звертається до фактора спадковості, а економіка – до трудової зайнятості і праці як такої. Ми починаємо з іншого питання, а саме: „Що таке злочин?” На противагу майже всім попереднім теоріям, ми перш за все цікавимося власне злочинном, спочатку досліджуємо його суть і лише з часом пояснюємо це явище” [21, с. 12-13].

Загально визнаним є твердження, що сума причин конкретних злочинів – це не причина злочинності. Це безперечно. Справді, злочинність розвивається за іншими закономірностями порівняно з конкретним злочинном. Разом із тим, якщо злочини визначаються як діяння, отже, вони є продуктом діяльності людини. З цього виходить, що злочинність не може характеризуватися без звернення до суті „діяча” та особливостей його практичної діяльності як центральної категорії соціальної активності. Відомий французький біолог і гуманіст П. Тейяр де Шарден у зверненні до читача у своїй книзі „Феномен людини” так пояснював запропоновану ним назву: „Перш за все тільки феномен. Не слід шукати тут пояснення – це лише вступ до пояснення світу. Встановити навколо людини, взятої за центр, закономірний порядок, який пов'язує подальше з попереднім, відкрити серед елементів універсуму не систему онтологічних причинних зв'язків, а емпіричний закон рекурентності, що виражає їх послідовне виникнення протягом часу, – ось що, і лише це, я намагаюся зробити” [22, с. 36].

У сучасних кримінологічних працях спостерігається велика розбіжність наукових поглядів при загальному домінуванні соціологічного підходу до оцінки злочинності і злочинної поведінки. А.П. Закалюк, який глибоко проаналізував різні наукові погляди з проблеми особистості злочинця, акцентує увагу на соціальному аспекті формування особистості злочинця і стверджує, що „соціальні якості особи визначають сутність її особистості” [23, с. 235]. Така достатньо повна думка, проте, не перешкодила авторові надалі розглядати соціально-біологічні властивості як обов'язкові в структурі особистості злочинця.

Вивчення механізму взаємодії природ-

них і набутих властивостей людини і соціального середовища виступає важливим інструментом проникнення в природу соціальної активності, у тому числі й кримінальної. Незважаючи на поширеність поглядів на злочинця як особливу категорію людей, які характеризуються іншими, на відміну від правослухняних людей, властивостями, злочин, яким би жорстоким він не був, не може стати єдиною основою для характеристики сутнісних властивостей особистості. Підставою для такого твердження є розуміння того, що людина є складним системним утворенням, сутність якого формується і виявляється в процесі всієї життєдіяльності. Отже, в злочині виявляється лише одна сторона її особистості, згідно з твердженням Дж. Марголіса, – „одна з сутностей” [24].

Разом із тим, необхідно пам'ятати, що в кримінології немає єдності поглядів з приводу наявності особливих „сутнісних” властивостей у осіб, які скоїли злочинні діяння. Багаторічна дискусія з проблеми особистості злочинця виявила різку полярність точок зору: від визнання існування „особи злочинця” і „злочинної особистості”, до повного заперечення можливості формування загального поняття особистості злочинця.

Прихильники останньої точки зору заперечують наявність особливих якостей в особистості, яка скоїла злочин, що відрізняють її від законослухняних громадян. „Єдиним доказом існування в дійсності таких станів особистості, – пише А.М. Яковлев, – є лише факт здійснення особою злочину... У результаті те, що характеризує дію, переноситься на передбачувані стани особистості, які нібито викликають до життя відповідні цим станам вчинки” [125, с. 22].

А.Ф. Зелінський вважав, що щодо більшості злочинців правильніше використовувати термін „особи, які скоїли злочини”. Разом із тим він стверджував, що „не можна відмовитися від поняття особистості злочинця, оскільки вона реально існує. Це професійні злодії, наймані вбивці, рекетири, терористи тощо”. Виходячи з того, що особистість формується в процесі діяльності, особистість злочинця, на його думку, –

„це особистість людини, яка скоїла не окреме правопорушення, а систему злочинних дій, тобто злочинну діяльність” [26, с. 20].

На нашу думку, цілком виправданим з методологічною метою використовувати термін „особистість злочинця” стосовно конкретної особи, яка скоїла злочин, зробивши акцент на формальному аспекті такого визначення – „особистість особи, яка скоїла злочин”. Пошук всеосяжних, типологічних властивостей „особистості” злочинця, протиставлення „особистість злочинця – особистість незлочинця” на узагальненому масовому рівні в більшості випадків виглядає непереконливо.

Якщо абстрагуватися від формально-оцінної сторони злочинних дій, то з погляду форми і механізмів взаємодії з соціальним середовищем, злочини нічим не відрізняються від інших видів соціальної активності людини. Реагуючи на зовнішні і внутрішні подразники (стимули), індивід активно впливає на своє оточення, пристосовуючись до нього і пристосовуючи його до себе. Вбивства, тілесні ушкодження бувають „дозволені” (необхідна оборона, військові дії) і заборонені; існують „шпигуни” і „розвідники”; заволодіння чужим майном може бути протиправним, а може бути і законним (конфіскація, крайня необхідність тощо), проте і ті, й інші вчинки здійснюються в певних соціальних ситуаціях на основі особистісного сприйняття останніх і відповідної мотивації. Відмінності лише спостерігатимуться у формальних моментах „вбудованості” даного типу діяльності в нормативну систему стосунків, що склалася в тому чи іншому соціумі, і, як наслідок, в оцінках тієї чи іншої поведінки з боку суспільства.

Таким чином, враховуючи, що між людиною та її життєвим середовищем, яке є результатом її діяльності, існує нерозривний зв'язок, сутність людини пізнається через характер її практичної діяльності, завдяки якій людина змінює світ, проявляє себе в цьому світі. Відмінності в „сутності” конкретних людей зумовлені, з одного боку, індивідуальними, такими, що мають біологічну природу, відмінностями, з іншого боку, особливостями соціалізації

людини, її соціально значущої діяльності. Злочинна активність є лише однією з характеристик людини, оцінка якої може змінитися разом зі зміною підстав криміналізації людської поведінки.

Всі міркування про ознаки і властивості злочинності і особистості злочинця позбавляються сенсу без усвідомлення причин, через які та чи інша поведінка визнається злочинною. Більше того, виникає, можливо, риторичне, але необхідне питання; чи існують універсальні для всіх соціальних спільнот формальні критерії кримінально-правових заборон, що дозволяють з упевненістю ідентифікувати ту або іншу людину як особу зі „злочинною особистістю”? Людський досвід показує, що таких „загальних” критеріїв немає.

Разом із тим, в умовах зниження моральних вимог у людському співжитті особливої уваги заслуговує проблема моральної оцінки людської поведінки. Не зачіпаючи величезний пласт питань, пов'язаних з підставою кримінально-правових заборон, зазначимо лише, що в наші дні регулюючий ролі моральних норм, що є, на нашу думку, основою духовної сутності людини, приділяється найменша увага. Криміналізація суспільства і розширене відтворення злочинності в основі своїй мають духовну, моральну деградацію особистості і суспільства в цілому. На жаль, моральні проблеми функціонування суспільства все частіше ігноруються, у тому числі і кримінологічною наукою. Очевидно, що злочинність постає в масовій суспільній свідомості не тільки як юридична категорія, але і як моральна проблема. Таким чином, сутнісне визначення злочинності орієнтує нас на вивчення етичних підстав правової оцінки людської поведінки.

Висновки

Підсумовуючи, можемо констатувати, що основним фактором, що дозволяє вважати злочинність системним явищем, є достатньо стійка залежність злочинних актів від властивостей соціального середовища, в умовах якого вони здійснюються. Системність, як властивість соціуму, не може не виявлятися в діяльності членів даного

соціуму, оскільки саме за рахунок різноманітної людської активності соціум набуває своїх конкретних властивостей.

Література

1. Уголовное право зарубежных государств / И.С. Власов, К.Ф. Гуценко, Ф.М. Решетников и др.; отв. ред. Ф.М. Решетников ; Ун-т дружбы народов им. П. Лумумбы, ВНИИ советского законодательства. – Москва : [б.в.], 1972. – Вып. 2 : Понятие преступления и вины. – 207 с.

2. Таппен П.У. Кто такой преступник? / П.У. Таппен // Социология преступности. Современные буржуазные теории : сборник статей : пер. с англ. – Москва : Прогресс, 1966. – С. 60-72.

3. Vidal G. Cours de droit criminel et de science pénitentiaire / Georges Vidal, Joseph Magnol. – Paris : A. Rousseau, 1949. – 940 p.

4. Уголовное право зарубежных государств. Общая часть / Н.А. Голованова, В.Н. Еремин, М.А. Игнатова, И.Д. Козочкин ; под ред. И.Д. Козочкина ; Ин-т международного права и экономики им. А.С. Грибоедова. – Москва : [б.в.], 2001. – 576 с.

5. Лист Ф. Задачи уголовной политики. Преступление как социально-патологическое явление / Франц Лист ; сост. и авт. предисл. В.С. Овчинский. – Москва : Инфра-М, 2004. – 110 с.

6. Биндинг К. Противоречия в теориях наказания / К. Биндинг // Новые идеи в правоведении. Цели наказания : сборник. – Санкт-Петербург : Образование, 1914. – С. 39-49.

7. Таганцев Н.С. Русское уголовное право : лекции / Николай Степанович Таганцев. – Москва : Наука, 1994. – Т. 1 : Часть общая. – 380 с.

8. Криминология : учебник для юридических вузов / А.И. Алексеев ... [та ін.] ; под общ. ред. А.И. Долговой. – Москва : Норма-ИНФРА М, 1999. – 779 с.

9. Уголовное право Украины. Общая часть : учебник / М.И. Бажанов и др.; под ред. М.И. Бажанова и др.; Национальная юридическая академия Украины им. Я. Мудрого. – Киев : Юринком Интер, 2003. – 511 с.

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена розкриттю системного характеру злочинності як специфічної підсистеми суспільства, як елемента більш загальної системи загалом та обґрунтування певної цілісності злочинності та окремих її елементів на основі виділення єдиного критерію якості.

10. Коржанський М.Й. Кримінальне право і законодавство України. Частина Загальна : курс лекцій / М.Й. Коржанський. – Київ : Атіка, 2001. – 432 с.

11. Загальна теорія держави і права : навчальний посібник / А.М. Колодій... [та ін.] ; за ред. В.В. Копейчикова ; Міністерство освіти і науки України, Національний педагогічний ун-т ім. М.П. Драгоманова. – Київ : Юрінком Інтер, 2000. – 317 с.

12. Гусарєв С.Д. Тематичний словник термінів та визначень з курсу теорії держави та права / С.Д. Гусарєв, А.Ю. Олійник, О.Л. Слюсаренко. – Київ : НАВСУ, 1995. – 75 с.

13. Parsons T. Toward a general theory of action / Talcott Parsons, Edward Shils. – Cambridge : Harvard University Press, 1951. – 506 p.

14. Hall A. Crime in its Relations to Social Progress / Arthur Hall. – New York : Columbia university press, 1902. – 427 p.

15. Див.: Зелинский А.Ф. Понятие „преступная деятельность” / Анатолий Феофанович Зелинский // Советское государство и право. – 1978. – № 10. – С. 98-100.

16. Понятия советской криминологии : методическое пособие / А.И. Долгова, Б.В. Коробейников, В.Н. Кудрявцев, В.В. Панкратов ; отв. ред. И.И. Карпец. – Москва : Изд-во Всесоюзного ин-та по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности, 1985. – 100 с.

17. Шипунова Т.В. Подходы к объяснению преступности: противостояние или взаимодополнение / Т.В. Шипунова // Социологические исследования. – 2006. – № 1. – С. 89-98.

18. Шестаков Д.А. Криминология :

SUMMARY

The article deals with the analysis of systemic of criminality as specific subsystem of society as principle more general system and grounding definite integrity of criminality and its individual elements from allotment the sole criterion of quality.

краткий курс / Д.А. Шестаков. – Санкт-Петербург : Лань, 2001. – 264 с.

19. Див.: Бурлаков В.Н. [Рецензія] / В.Н. Бурлаков // Правоведение. – 2002. – № 3 (242). – С. 271-273. – Рец. на кн.: Криминология : краткий курс / Д.А. Шестаков. – Санкт-Петербург : Лань, 2001. – 264 с.

20. Марарица В.Ф. Социально-философский анализ трансформации социальных систем / В.Ф. Марарица // Вестник МГТУ. – Москва : [б.в.], 2006. – Т. 9, вып. 1. – С. 70-76.

21. Gottfredson M. A General Theory of Crime / Michael Gottfredson, Travis Hirschi. – Stanford : Stanford University Press, 1990. – 316 p.

22. Тейяр де Шарден П. Феномен человека / Пьер Тейяр де Шарден ; [пер. с франц. Н.А. Садовского]. – Москва : Наука, 1987. – 240 с.

23. Закалюк А.П. Курс сучасної української криминології: теорія і практика : у 3 кн. / Анатолій Петрович Закалюк. – Київ : Ін Юре, 2007. – Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української криминологічної науки. – 424 с.

24. Див.: Марголис Дж. Личность и сознание: перспективы нередуктивного материализма / Джозеф Марголис. – Москва : Прогресс, 1986. – 420 с. – (Общественные науки за рубежом. Философия и социология).

25. Яковлев А.М. Индивидуальная профилактика преступного поведения: (социально-психологический аспект) : учебное пособие / А.М. Яковлев ; МВД СССР, Горьковская высшая школа. – Горький : [б.в.], 1977. – 127 с.

26. Зелинский А.Ф. Криминальная психология / Анатолий Феофанович Зелинский. – Киев : Юрінком Інтер, 1999. – 228 с.